

yaklaşımlarının bilinmesiyle ancak doğru anlaşılabilceğini vurgular (s. 117).

Aynı şekilde yazar, Kur'an'da yer alan Hıristiyan inancı ve geleneğine dair bazı bilgilerin anlaşılmasını da Hıristiyanlığın anlaşılmasına bağlamaktadır. Örneğin Hz. İsa (as) ile beraber Hz. Meryem'in de ilah edinilmesini ifade eden ayetin, Hıristiyanlığın teslim akidesiyle değil Hıristiyan geleneğindeki Meryem kültünün anlaşılmasıyla daha iyi kavranabileceğini belirtir (s. 118).

Mehmet YAŞAR

(Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı)

Milel ve Nihal, 13 (1), 2016
doi: 10.17131/milelnihal.14045

**Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi
Mekke Toplumu**, ed. Mevlüt Güngör (İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 2011),
528 s.

Editörlüğünü merhum Mevlüt Güngör'ün yaptığı "Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu" adlı eser, İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalları VIII. Koordinasyon Toplantısı'nda sunulan tebliğlerden oluşmaktadır.

"Nüzul dönemi şartlarının Kur'an'ın anlaşılmasındaki yeri-örnekler üzerinden bir değerlendirme-" başlıklı bölüm Burhan Baltacı tarafından yazılmıştır. Yazar, Kur'an'ı doğru anlama probleminin İslam dünyasının her zaman öncelikleri arasında yer aldığını belirtmekte ve bu anlama çabasının ilk nesil ile günümüz Müslümanları için farklı olduğunu vurgulamaktadır. Zira İlk nesil için Kur'an'ı doğru anlama noktasında ölçü ve kıstas Resulullah'ın (s) bizatihi kendisi idi. Resulullah, yanlış algılama ve anlaşılmayan hususları izah ederek anlama sorununu çözmüştür. Peygamber sonrası ise anlama faaliyetini sağlayan en önemli ölçüt esbâb-ı nüzûl faktörü olmuştur (s. 109).

Görüldüğü üzere yazar esbâb-ı nüzûl faktörünü Kur'ân'ı doğru anlama hususunda temel etmenlerden biri olarak görmektedir. Bazı müfessirlerin esbâb-ı nüzulü dikkate almadan yaptıkları tefsir yorumları incelendiğinde esbâb-ı nüzulün neden gerekli olduğu daha iyi anlaşılabilir olacaktır. Yazarın da belirttiği üzere Kur'ân'ın yapısı da bunu gerektirmektedir. Çünkü her bir ayet, 14 asır öncesinin Hicaz bölgesinin kültürel yapısından motifler taşımaktadır. Dolayısıyla nüzul vasatının sosyo-kültürel yapısını yansıtan tarihi malzemeyle ivedilikle ihtiyaç vardır (s.110).

Yazar, tebliğin de nüzul dönemi sosyal, kültürel ve tarihî şartlarının Kur'ân'ın anlaşılmasındaki yerini, Kur'ân'ı anlama metotları özelinde değerlendirmiş, ardından da çeşitli örneklerle pratik olarak ayetler üzerinde bir anlama faaliyeti göstermeye çalıştığını belirtmiştir (s. 110). Bundan dolayı da konusunu teorik yaklaşım ile pratik yaklaşım şeklinde iki kısımda ele almaktadır.

Teorik yaklaşımda Kur'ân'ı anlama metodunda Fazlurrahman ile Şatibî'nin görüşlerini karşılaştırmaktadır. Yazar burada, Fazlurrahman'ın Kur'ân'ı anlamak için nüzul ortamına gidiş ve günümüze gelişini ifade eden ikili hareketinin Şatibî'nin ikili hareketi ile benzerlik gösterdiğini ancak Şatibî'nin ayetleri günümüzde teker teker değerlendirmeye tâbi tutup bunları hükmün kaynağı olarak görmesi yönüyle Fazlurrahman'dan farklı düşündüğünü belirtir (s. 110).

Kur'ân'ın nüzul ortamını bilmek ayetlerde geçen ifade ve kelimeleri kavramak için son derece önemlidir. Zira Kur'ân, Arapların dili üzerine inmiştir. Onların konuştukları ve anlayacakları bir dille onlara hitap etmiştir. O günün şartlarını gözeten Kur'ân'ı anlamak için mezkûr dönemin koşullarını, kültürünü bilmek gerekir.

Yazar, pratik yaklaşımda bu konunun önemini vurgulamak için değişik örnekler aktarır. Buna göre: Maide, 103 ayetinde yer alan "bahira, sâibe, vâsile, hâmi" ifadelerini, Maide, 3 ve 90. ayetlerde geçen "ezlam/fal okları" ifadelerinin ne anlama geldiğini veya Bakara, 104. ayette yer alan "râina" ve "unzurna" kelimeleri arasındaki farkı anlamak için nüzul tarihine gitmemiz gerektiğini vurgular (s. 112).

Yazara göre nüzûl ortamının işlevi sadece kelime anlamlarını bilmek için gerekli değildir. Bazen kelime anlamı bilinse dahi Cahil-

liye örf, adet ve gelenekleri bilinmeden ayetlerin anlaşılması mümkün değildir. Söz konusu “Evlere kapılarından girin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz” (Bakara, 189) ayeti, Cahiliye döneminde bir kimse hac ve umre için ihrama girdiğinde evine kapısından girmemesini konu edinmektedir. Ayet bu batıl düşüncüyü eleştirmektedir. Bu bilgiye vakıf olmadan ayeti anlamak zordur (s. 113). Dolayısıyla nüzul ortamı dikkate alınmadan, lafzın zahirini esas alarak yapılan tefsir bazı ayetlerin anlaşılmasında yeterli olmayacak ve yanlış bir İslam algısının oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

“Vahiy Öncesi Hicaz’da Müşrik Arapların İnanç Esasları” başlıklı makale Remzi Kaya tarafından kaleme alınmıştır. Makalede müşriklerin inancı, putperestliğin tarihçesi, Arapların ahiret inancı gibi konular ele alınmıştır.

Yazar, makalenin başında müşrik kavramını ele aldıktan sonra putperestliğin tarihçesini ve Allah inancını işler. Putlara tapma inancının Müşrik Araplarla sınırlı olmadığını tarihi veriler ışığında ele alır. Buna göre Hz. Âdem’in (as) ölümünden sonra Şit’in oğulları dedeleri olan Âdem’i Hindistan’da ilk indiği yerdeki mağaraya götürüp gömerler. Hz. Âdem’in (as) torunları dedelerinin başına gidip saygı göstererek, kabirden rahmet dilerlerdi. Aynı şekilde Kabil’in oğulları da Şit’in oğullarına özenerek bir put yaparlar ve böylece tarihte ilk put yapılmış olur. Bu yanlışlığa daha sonra Nuh kavmi, ardından İbrahim kavminin düştüğünü belirtir. Yazar, bu bilgileri İbnü’l- Kelbî’nin *Kitabu’l-Esnâm*’ından aktarır (s. 124).

Putperestliğin Hz. Âdem’in (as) torunlarıyla başladığı bilgisi önemli olmakla beraber üzerinde tartışılmasını ve daha fazla verilerin elde edilmesini gerektiren önemli bir konudur.

Yazar, İslam öncesi Arapların inanç, örf, adet ve gelenekleri hakkında çeşitli araştırmalara rağmen konunun derinlemesine incelenmesi gerektiğini, zira çözümsüz kalan birçok durumun olduğunu vurgular (s. 125).

Makalede, İslam öncesi Arapların inanç ve yaşantılarına dair kitaplar olmadığı için İslam literatürünün değişik alanlarına başvurmamız gerektiği belirtilmekte ve bu konuda en sağlam bilginin Kur’an ve Sünnet olduğunun altı çizilmektedir (s. 125).

Yazar, Kur'an'ın tevhid düşüncesini anlatma görevini tüm peygamberlere verdiğini, ancak zamanla bu tevhit düşüncesinin bozulup yerini puta bıraktığını açıklar (s. 125-126). Hicaz bölgesinde tevhid inancını Hz. İbrahim'den (as) sonra oğlu Hz. İsmail'in (as) sürdürdüğünü ancak zamanla bu düşüncenin devam etmediğini, çok tartışmalı bir yaklaşım da olsa, Amr b. Luhay'ın Hz. Nuh (as) döneminden kalan beş putu Hicaz'a getirmesiyle putperestliğin başladığını belirtir (s. 126). Fakat Müşriklerin sadece putlara ibadet etmekle sınırlı kalmadığını ifade eden yazar, onların kazandıkları mallar üzerinde haklarının olduğuna inandıklarını ve onlara hisseler ayırdıklarını da aktarmaktadır (s. 127).

Müşriklerin ahirete inanıp inanmadıkları meselesi ihtilafli olmasına rağmen yazar şöyle demektedir: "Müşriklerde ahiret inancının olmadığını yüce Allah haber vermektedir." Böyle kesin ve açık bir tavırla tüm müşriklerin ahirete inanmadığını savunmuştur. Bu konuya delil olarak "Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?" (Rad, 5) gibi değişik ayetleri göstermiş ve görüşlerini şer'i naslarla desteklemeye çalışmıştır (s. 131).

Yazar, ardından peygamber ve kitap inancı konusunu kısa bir şekilde ele aldıktan sonra Müşrik-Ehl-i kitap farklılığını ele alır. Kaya'ya göre Hicaz bölgesinde bulunan Ehl-i kitap ve müşriklerin itikadi konularda farklılıkları olmasına rağmen Müslümanlara karşı hep ittifak halinde hareket etmişlerdir (s. 135).

"İslam Öncesi Mekke Toplumunda Kadın" başlıklı makale ise Necdet Çağıl tarafından kaleme alınmıştır. Yazar bu makalesinde Cahiliye döneminde kadının nasıl arka plana itildiğini, dışlandığını, haklarından mahrum bırakıldığını örneklerle kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

Çağıl, makalesinin başlarında tarih boyunca ifrat ve tefrite mahkûm olan kadının konumuna değinmektedir. Buna göre çok eski dönemlerde kadın doğurganlığı ve verimliliği sebebiyle bereketin sembolü olarak görülüp, kutsanmış ve nihayet Kybele, Artemis ve İştâr gibi mitolojik tanrıça örneklerine benzer tapınma kültürüne dönüşmüş ya da ataerkil aile zihniyeti gibi bireyin ön plana çıkmasıyla kadın arka plana itilmiştir (s. 200). Yazar, kadının hak ettiği insanî konumun Yahudilik ve Hıristiyanlıkta da kâmil manada verilmediğini Eski Ahit ile Yeni Ahit'in metin dokusunun bu olum-

suz görüntüyü sergilediğini belirtmektedir. Ortaçağ Hıristiyan âleminde kadınların statüsünün eski Mısır ve Roma'dakinden daha fazla olduğunu gösteren hiçbir gösterge ve kanıt olmadığını da vurgulamaktadır (s. 200).

Ardından Cahiliye döneminin kadın tasavvuruyla ilgili kapsamlı değerlendirmeler yapar. Kadının değerinin erkeğe sağladığı menfaatle sınırlı olduğunu belirten yazar Mekke toplumunda "kadın" tasavvurunun tamamen erkek merkezli bir anlayışa dayandığını ifade eder (s. 201). Bu zihniyete göre: "Kadın 'insan' olma hasebiyle değil; sırf erkeğe menfaat sağlayabildiği ölçüde değer ve itibar sahibi olabiliyordu. Bu mantık sosyal hayatın hemen hemen her alanında geçerliydi" (s. 201). Tamamen erkek merkezli bu yaklaşım kadını arka plana itmekle kalmamış, ondan istenilen rolü de erkeğe hizmet eksenli belirlemiştir. "Sözgelimi, göçebe hayatında çadırda çocuklara bakmak, develeri ve davarları sağlamak, hurma lifinden hasır, deve tüyünden giyecek ve çadır örmek gibi işler kadınlara aitti" (s. 201).

Yine yazarın aktardığı bilgilere göre kadın ancak çocuk doğurduktan sonra aileden sayılırdı. Bundan dolayı bir kadın çocuk doğurmadan önce ölürse kocasına taziyeye gidilmezdi. (s. 203-204) Kadın sırf insan olması yönüyle değer görmezdi. "Öyle ki, kadın erkeğin emriyle yürürdü ve kadının yararına olan her hususta kadını temsil eden erkekti" (s. 203).

Yazarın değindiği bu konuların detaylı ele alınmasının son derece mühim olduğu kanaatindeyiz. Zira bazı araştırmalar da Cahiliye devrinde kadının konumu ele alınırken belli yönler ele alınmakta ve daha çok kızların diri diri toprağa gömülmesi, miras hakkının olmaması vb. faktörlere temas edilmektedir. Oysaki kadının sosyal hayatında kendisine reva görülen eziyet ve normlar detaylı ele alındığında, en az diri diri toprağa gömülen kız kadar zulüm ve vahşetin izleri görülecektir.

Yazar, Cahiliye döneminde bazı kadınların erkek müşrikler gibi dayanışma sergileyip, aktif eylemlerde rol almış olmaları sebebiyle Kur'an'ın onlardan detaylı bahsetmesini, bazılarınca Cahiliye kadının sosyal hayatta etkin rol üstlenmesine gerekçe olarak kabul edilmesini eleştirmektedir. Yazar bu durumu erkek hegemonyasının bir tezahürü olarak yorumlamaktadır (s. 203).

Yazar, Kur'an'ın Cahiliye anlayışını birkaç noktadan kırmayı amaçladığını bunların en başında ise, kadının ontolojik ve eylemsel değerinin vurgulanması geldiğini belirtir (s. 204). Yazar ardından kız çocukların diri diri kumlara gömülmesini ele almakta ve Kur'an'ın üç farklı çocuk cinayetinden bahsettiğinin muhtemel olduğunu belirtmektedir. Bunlar: "Birincisi kız-erkek ayırımı yapmaksızın evlatlardan herhangi birisinin putlara adak olarak sunulması, ikincisi yine kız-erkek ayırımı söz konusu olmaksızın çocukların açlık ve fakirlik endişesiyle öldürülmesi, üçüncüsü ise sırf kız çocuklarına özgü olmak üzere bunların diri diri kumlara gömülmesi olayıdır" (s. 205).

Kıyas konusunda da kadının erkeğin dengi olmadığını belirten yazar, kıyası icap ettiren hallerde kadının erkeğe nazaran hep arka plana itildiğini açıklar. Bu durumun Müslüman olduktan sonra bazı kabileler arasında aynen Cahiliye dönemindeki gibi devam ettiğini ve durumun Hz. Peygamber'e (s) havale edilmesine üzerine "Ey İman edenler! Maktuller hakkında size kıyas farz kılındı: Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kıyas edilir (Bakara, 178) ayetinin indiğini bazı müfessirlere dayandırarak açıklar (s. 209-210).

Kadının Cahiliye devrinde içinde bulunduğu zulüm bunlarla sınırlı değildi. Bazen de kadın namus mefhumunu hiçe sayan anlayışın tek sorumlusu olarak algılanıyor ve nesebe ilişkin hücumların hedefi oluyordu ki, esasen İslam döneminde de bu alışkanlıklardan vazgeçilmemiştir ve ne yazık ki günümüzde bile hâlâ bu Cahiliye anlayışı ivmelenerek devam etmektedir" (s. 212). Öte yandan: "Cahiliye toplumunda kadının, günümüzde yaşanan bazı çirkeflikleri bire bir yansıtabileceği derecede haram kazançlara malzeme kılındığı bilinmektedir." (s. 214).

Yazar'ın belirttiği üzere bu zulüm İslam'ın gelişiyle son bulmamıştır. Bu zulmün günümüzde de devam ediyor olması Cahiliyenin bitmediğini göstermesi açısından önemlidir. Bu durumda geçmişte mevcut olan kadına yönelik bazı algılar değişmiş olsa da bazı yanlış algılar hâlâ devam etmektedir. Bu durumda Cahiliye dönemi denince tarihin belli bir zamanında cereyan etmiş olumsuzluklarla sınırlı tutmak yanlış olsa gerek.

Yazar, İslam öncesi Mekke toplumunda yapılan her tür evliliklerde kadının keyfi bir biçimde mağdur edilip zulme uğradığını be-

lirtmekte, Cahiliye geleneğinde bir babanın kızını istediği erkeğe ve-rebildiğini aktarmaktadır. Ancak kızına danışan babaların da oldu-ğunu, bu durumun seçkin çevrelere özgü, istisnâî bir durum olabi-leceğinin de altını çizmektedir (s. 216).

Yazar, Kur'an'ın ilk indiği dönemlerde toplumun kadını insan yerine koymadığını, onun insan içine çıkmasını yadırgadığını hatta kadınların çocuklar ve deliler gibi telakki edildiğini belirttikten sonra şöyle der: "Nihayet 'onlarla iyi geçinin' ayetinin inmesiyle er-keklerin eşleriyle hoş geçimli olmaları emredilmiş ve bir Cahiliye âdeti daha yok edilip, aile içi münasebetlerde iyilik ve adalet ilkesi-nin yerleştirilmesi sağlanmıştır." (s. 218).

Mehmet YAŞAR

(Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı)

